

Ewa Witkowska, Wiesław Wróbel
Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia
Uniwersytet w Białymstoku

Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku w świecie cyfrowym

Jerzy Giedroyc University Library in Białystok in the digital world

Abstrakt: Już od dłuższego czasu można zaobserwować wzrost zapotrzebowania głównych użytkowników bibliotek akademickich, czyli pracowników naukowych i studentów, na usługi dostarczane online czy informacje i materiały biblioteczne dostępne online. Jako że takie zmiany były prognozowane od lat, biblioteki były do nich dość dobrze przygotowane, a pandemia koronawirusa oraz związane z nią obostrzenia tylko przyspieszyły ten proces.

Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku dokłada starań, by aktywnie nadążać za trendami oraz szybko odpowiadać na zmieniające się potrzeby swoich użytkowników. Udostępnianie materiałów bibliotecznych w formie cyfrowej można obecnie uznać za kluczowy obszar usługowy w jej działalności. Artykuł prezentuje różne projekty i działania w tym zakresie realizowane przez tę instytucję, zarówno o zasięgu ogólnokrajowym, jak i lokalnym.

Słowa kluczowe: zbiory cyfrowe, usługi cyfrowe, biblioteka akademicka, repozytorium uczelniane, biblioteka cyfrowa

Abstract: It has been possible for a long time to observe an increase in the demand of the main users of academic libraries, i.e. researchers and students, for online services or information and library materials available online. As such changes had been predicted for years, libraries were quite well prepared for them, and the coronavirus pandemic and related restrictions only accelerated the process.

Jerzy Giedroyc University Library in Białystok makes every effort to actively follow the trends and to promptly answer the changing needs of its users. Digital access to library materials can now be considered a key area of its offer. The article presents various projects and activities implemented by the institution, both nationwide and local.

Keywords: digital collection, digital services, academic library, academic repository, digital library,

Już od dłuższego czasu obserwujemy zmianę w oczekiwaniach użytkowników w stosunku do bibliotek, także bibliotek akademickich. Możemy dostrzec zwiększające się zapotrzebowanie studentów i pracowników naukowych na usługi dostarczane online czy

zbiory w wersji cyfrowej¹. Pandemia koronawirusa tylko przyspieszyła ten proces oraz ugruntowała jego rezultaty. Wynikało to z przymusowego zamknięcia bibliotek na dłuższy okres czasu, a przez to ograniczenia możliwości świadczenia tradycyjnych usług, w tym przede wszystkim wypożyczania materiałów bibliotecznych². Nie będzie jednak przesadą stwierdzenie, że biblioteki były do takiej zmiany dość dobrze przygotowane, od dawna opracowując odpowiednie rozwiązania i poszukując przydatnych w tym celu narzędzi.

Takie tendencje, szczególnie w sferze działalności bibliotek akademickich i naukowych, były bowiem już prognozowane od lat. Wiele sprawdzających się dzisiaj przepowiedni wymienili w artykule z 2005 r. Błażej Feret i Marzena Marcinek. We wnioskach wynikających z badań przeprowadzonych metodą delficką (zakładającą prognozowanie zjawisk i procesów na podstawie opinii specjalnie w tym celu powołanych ekspertów) wskazywali, że podstawowymi zadaniami biblioteki akademickiej stanie się zarządzanie informacją oraz dostępem do dokumentów, zaangażowanie w procesy edukacyjne czy wspieranie badań. Zostanie to spowodowane kilkoma czynnikami mającymi największy wpływ na zachodzące w tych instytucjach zmiany, czyli przemianami modelu kształcenia na poziomie akademickim, postępami w technologii informacyjnej oraz dostępnym finansowaniem³. O ile dwa pierwsze przekładają się na wzrost zapotrzebowania na nowoczesne usługi czy zainteresowania źródłami informacji dostępnymi online, a także akcentują rolę bibliotekarza jako przewodnika po świecie informacji, o tyle ostatni – szczególnie zmniejszające się sukcesywnie budżety bibliotek – zmuszają bibliotekarzy do kreatywności oraz poszukiwania alternatywnych źródeł finansowania przy okazji realizacji różnego typu projektów. Potwierdzenie tego znajdziemy również w artykule Anny Wałek, gdzie autorka wprost stwierdza, że innowacyjność stała się dla bibliotek akademickich koniecznością. Dodajmy – koniecznością niezbędną do dalszego ich istnienia oraz rozwijania działalności. Aby w pełni zaspokajać zmieniające się potrzeby środowiska akademickiego, powinny one nie tylko poszukiwać i implementować gotowe, sprawdzone rozwiązania oraz technologie, ale również je tworzyć⁴.

Gdzie jednak poszukiwać dokładniejszych wskazówek, w jakich kierunkach biblioteki powinny się rozwijać? Przydatne informacje można znaleźć w powstałym w 2015 r. raporcie

¹ O przemianach zachodzących w bibliotekach akademickich pisali m.in.: W. Babik, *Biblioteka akademicka na rozdrożu: o współczesnych przemianach w środowisku informacyjnym bibliotek*, [w:] *Biblioteka akademicka. Infrastruktura - uczelnia – otoczenie*. Gliwice, 24-25 października 2013 r., pod red. M. Odlanickiej-Poczobutt i K. Ziolo, Gliwice 2014, s. 31-50, http://delibra.bg.polsl.pl/Content/23338/BCPS_25014_-_Biblioteka-akademick_0000.pdf (dostęp: 08.08.2022); M. Rożniakowska, M. Margas, I. Kitlińska, P. Bógdoł, *Biblioteki dawniej i dziś. Hybrydowe, cyfrowe...? Jakie będą i co może wpłynąć na ich kształt w przyszłości*, [w:] *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? Łódź, 19-21 czerwca 2006 r. Materiały Konferencyjne*, Łódź 2006, s. 267-294.

² O funkcjonowaniu bibliotek akademickich w okresie pandemii można przeczytać m.in. w: D. Buzdygan, M. Pietrukowicz, *E-usługi w Bibliotece Politechniki Krakowskiej – realizacja zaplanowanej strategii czy odpowiedź na aktualne zapotrzebowanie?*, „*Biblioteka i Edukacja*” 2022, nr 21, s. 49-58, <https://bg.up.krakow.pl/bie/index.php/bie/article/view/328> (dostęp: 08.08.2022); L. Stachura, *Wirtualne wymiary bibliotekarskiej przestrzeni na przykładzie Biblioteki Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego*, „*Biblioteka i Edukacja*” 2022, nr 21, s. 25-32, <https://bg.up.krakow.pl/bie/index.php/bie/article/view/326> (dostęp: 08.08.2022).

³ B. Feret, M. Marcinek, *Przyszłość bibliotek i bibliotekarzy akademickich. Studium wykorzystujące metodę delficką – kontynuacja*, EBIB 2005, nr 7(68), http://www.ebib.pl/2005/68/feret_marcinek.php (dostęp: 16.08.2022).

⁴ A. Wałek, *Przyszłość bibliotek i biblioteki przyszłości, czyli trendy kształtujące innowacyjne usługi biblioteczno-informacyjne w bibliotekach akademickich*, „*Studia o Książce i Informacji*” 2017, t. 36, s. 227-228.

Uniwersytetu ARUP w Londynie, opisującym jedenaście czynników – zarówno technologicznych, jak i społecznych – mających potencjalnie wpływ na przyszłość bibliotek publicznych, akademickich i korporacyjnych. Spośród wymienionych zjawisk na gruncie bibliotek akademickich najbardziej zauważalne są te związane – ponownie – z przemianami modeli nauczania, koniecznością zapewnienia otwartego, bezstronnego i bezpiecznego dostępu do wiedzy, a także zapewnieniem wsparcia w szerokim i nieograniczonym udostępnianiu twórczości naukowej na zasadach Open Access. Niezwykle istotnym czynnikiem, uwypuklonym jeszcze przez lockdowny i inne obostrzenia związane z pandemią koronawirusa, jest również mobilny styl życia współczesnego społeczeństwa, definiujący styl pracy i sposób dostępu do informacji⁵.

Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku od wielu lat dokłada starań, by aktywnie nadążać za trendami oraz zmieniającymi się potrzebami swoich użytkowników. Centralne katalogi dostępne online, możliwość zdalnego wypożyczania czy przedłużania książek jest obecnie normą, podobnie jak normą staje się dostęp do prenumerowanych przez daną placówkę baz czasopism czy e-booków także z komputerów domowych. Takie usługi jednak nie tylko nie odpowiadają w pełni na zapotrzebowanie ze strony studentów czy pracowników naukowych, ale i nie wyczerpują dostępnych możliwości w tym obszarze. Udostępnianie materiałów bibliotecznych w formie cyfrowej można obecnie uznać za kluczowy obszar usługowy w działalności Biblioteki Uniwersyteckiej, który jest stale rozwijany i poszerzany. Obejmuje on różne przedsięwzięcia, zarówno o zasięgu ogólnokrajowym, jak i lokalnym.

Pomijając tradycyjną już usługę reprograficzną, która zgodnie z regulaminem jest dostępna dla każdego użytkownika za odpowiednią opłatą oraz na zasadach określonych w ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych⁶, udostępnianie pełnych tekstów odbywa się przede wszystkim poprzez dwie kluczowe platformy cyfrowe: Podlaską Bibliotekę Cyfrową oraz Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku. Ich organizacja oraz funkcjonowanie zostały oparte na odpowiednich aktach prawnych ustanowionych na poziomie uczelni, a także na doświadczeniach wynikających z wieloletniej praktyki i współpracy Biblioteki Uniwersyteckiej z otoczeniem. Kolejność wymienienia tych dwóch platform odzwierciedla chronologię ich powstawania, a nie znaczenie w realizacji omawianych usług, gdyż na obecnym etapie oba zbiory cyfrowe są w zasadzie komplementarne. Tym niemniej, chociaż finalnie realizują analogiczny cel – udostępnianie pełnych tekstów w wersji cyfrowej i zapewnienie do nich nieskrępowanego dostępu, mają odrębną genezę czy strukturę oraz przede wszystkim odmienne kryteria doboru udostępnianych materiałów.

Podlaska Biblioteka Cyfrowa (PBC) powstała jako efekt działalności założonego w 2004 r. Konsorcjum Bibliotek Naukowych Miasta Białegostoku, w skład którego weszły biblioteki: Uniwersytetu w Białymstoku, Uniwersytetu Medycznego, Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego, Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie – Wydziału Instrumentalno-Pedagogicznego w Białymstoku i Politechniki Białostockiej oraz Książnica Podlaska. PBC, wzorowana na wcześniej uruchomionych tego

⁵ Tamże, s. 231-232.

⁶ Do tego celu na stronie internetowej został przygotowany formularz zamówienia oraz specjalna platforma administratora do kontrolowania realizacji składanych zamówień.

typu platformach, została utworzona w dwóch głównych celach: udostępniania cyfrowej wersji dokumentów cennych z punktu widzenia dziedzictwa kulturowego regionu (a pośrednio także w celu ich ochrony) oraz zapewnienia nieskrępowanego dostępu do skryptów uczelnianych, podręczników i publikacji jako elementu promocji potencjału badawczego i naukowego zrzeszonych w Konsorcjum uczelni (co w konsekwencji miało przyczynić się do usprawnienia procesu dydaktycznego)⁷. W ówczesnych realiach podlaskich bibliotek akademickich i naukowych przedsięwzięcie to było w regionie działaniem pionierskim i pozwoliło włączyć tę część Polski w proces szybko postępującej budowy krajowej sieci kolekcji cyfrowych. Miarą sukcesu było nadanie w 2006 r. PBC tytułu Podlaskiej Marki Roku w kategorii „Pomysł roku”. Prace przy budowie platformy zainicjowano w 2005 r. Politechnika Białostocka zakupiła wówczas zyskujące na popularności oprogramowanie dLibra, opracowane przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe, które zainstalowano na serwerach Miejskiej Sieci Komputerowej BIAMAN. Oficjalne uruchomienie nastąpiło w grudniu następnego roku i od tej pory Podlaska Biblioteka Cyfrowa działa nieprzerwanie do dziś. Koordynatorem pozostaje Biblioteka Uniwersytecka. Przez lata grono współtwórców platformy urosło do dwunastu, a lista współpracowników stale się wydłuża i liczy obecnie ponad 30 instytucji. Równocześnie dzięki funduszom unijnym zorganizowano w Bibliotece Uniwersyteckiej Pracownię Digitalizacji Zbiorów, która jako pierwsza tego typu jednostka w mieście i regionie wykonywała kopie cyfrowe dokumentów na potrzeby PBC zarówno z zasobu instytucji macierzystej, jak i większości partnerów. Dziś sytuacja ta uległa zmianie i większość instytucji współtworzących platformę wykonuje digitalizację we własnym zakresie.

Dominującą część zasobu Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej stanowią kolekcje, w których udostępniono dokumenty pozostające w domenie publicznej – starodruki, wydawnictwa zwarte i czasopisma z XIX i XX w., dokumenty kartograficzne, rękopisy, archiwalia (głównie z Archiwum Państwowego w Białymstoku), wydawnictwa muzyczne i wiele innych. Mniejszą, ale istotną część zasobu stanowią wydawnictwa współczesne, głównie publikowane w oficynach uczelnianych partnerów projektu – Uniwersytetu w Białymstoku, Politechniki Białostockiej i Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku. Nie brakuje jednak nowych publikacji wydawanych w regionie w niskich nakładach, które celem upowszechnienia są udostępniane na platformie po uprzednim zawarciu umowy licencyjnej niewyłącznej. Platforma wykorzystywana jest także w ramach różnego rodzaju projektów naukowych lub digitalizacyjnych, które podejmowane są w Białymstoku i regionie, dzięki czemu jest ona stale napelniana nowymi obiektami (dobrym przykładem może być projekt Mediateki realizowany przez Centrum Ludwika Zamenhofs w Białymstoku). Aktualnie baza Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej liczy nieco ponad 58 tys. dokumentów, a od dnia 1 września 2006 r., gdy po raz pierwszy została uruchomiona online, odwiedziło ją ponad 77 milionów użytkowników (średnio 4,8 miliona rocznie). Pod koniec 2021 r. platforma została przeniesiona na najnowszą wersję oprogramowania DinGO dLibra 6.3.13.

Trzeba jednak zauważyć, że funkcjonująca przez 16 lat platforma poniekąd spowszedniała – zdarzały się przypadki, że wiele instytucji współpracujących podejmowało

⁷ E. Bezzubik, *Rusza Podlaska Biblioteka Cyfrowa*, EBIB 2006, nr 4(74), <http://www.ebib.pl/2006/74/bezzubik.php> (dostęp: 05.09.2022).

się nowych działań digitalizacyjnych z pominięciem bibliotekicyfrowej, wydawcy nierzadko korzystają z innych możliwości publikacji wersji cyfrowych, a ze względu na niewielki zespół redakcyjny, brak wsparcia informatycznego oraz rozproszenie instytucji współtworzących platformę wiele jej aspektów nie jest rozwijanych. Mankamenty pozostają jednak niejako w tle codziennej działalności, a kluczowe cele wyznaczone w 2005 r. są nadal realizowane i przynoszą spodziewane efekty.

Drugim przedsięwzięciem zapewniającym użytkownikom dostęp do dokumentów cyfrowych jest Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku (RUB), zorganizowane na mocy zarządzenia Rektora Uniwersytetu w Białymstoku w 2013 r. i od początku pozostające pod nadzorem Biblioteki Uniwersyteckiej. Prace nad uruchomieniem Repozytorium uległy przyspieszeniu dzięki uzyskaniu dotacji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Zakupiono wówczas serwer, zaimplementowano otwarte oprogramowanie DSpace, zorganizowano szkolenia i przygotowano materiały promocyjno-informacyjne oraz napełniono bazę pierwszymi dokumentami. Platforma pełni rolę instytucjonalnego repozytorium naukowego, a jej podstawowym celem jest udostępnianie w otwartym dostępie dorobku naukowego Uczelni, jego wieczyste archiwizowanie oraz promocja. Po ośmiu latach funkcjonowania Repozytorium jest jednym z największych w kraju i stanowi dobry przykład zielonej drogi Ruchu Open Access⁸. Struktura Repozytorium jest hierarchiczna i odzwierciedla do pewnego stopnia strukturę organizacyjną uczelni. Wydzielone w nim zostały także dodatkowe zespoły: Czasopisma naukowe, Doktoraty, Wydawnictwa oraz Konferencje naukowe i edukacyjne. W RUB-ieprzechowywane są wersje cyfrowe publikacji naukowych: artykuły naukowe (preprinty lub postprinty), książki, rozdziały z książek, materiały dydaktyczne, materiały konferencyjne (obligatoryjnie w przypadku konferencji odbywających się na Uniwersytecie w Białymstoku), prace doktorskie, wybrane prace dyplomowe, sprawozdania, raporty. Najczęściej udostępnianym typem dokumentów na platformie są artykuły naukowe, które stanowią ponad 56% całego zasobu. Wynika to z faktu, że wszystkie czasopisma ukazujące się na uczelni są obowiązkowo deponowane w Repozytorium i dotyczy to nie tylko pracowników naukowych naszej uczelni, ale także autorówbędących przedstawicielami innych ośrodków. Redakcja RUB podejmuje dodatkowo różne działania, by cały zasób był szeroko dostępny i łatwo wyszukiwalny. Deponowane dokumenty otrzymują identyfikatory URI i DOI, platforma jest zarejestrowana w światowych katalogach repozytoriów OpenDOAR oraz ROAR, a jej zasób widoczny w agregatorze CEON i portalu prac doktorskich DART Europe. Ponadto dane z Repozytorium pobierane są m.in. przez Google Scholar, WorldCat, Yandex itd., importowane są też do baz CEJSCH i C.E.E.O.L.

Obecnie zasób Repozytorium liczy ponad 12,5 tys. publikacji, co plasuje je w czołówce baz instytucjonalnych w Polsce. Od 2014 r., gdy ruszyła wersja testowa, Repozytorium odwiedziło ponad 25 milionów użytkowników (średnio nieco ponad 3 miliony rocznie). Wynika z tego, że platforma realizuje swój cel, upowszechniając i zapewniając łatwy dostęp do wyników prac naukowych prowadzonych na uczelni. Ponadto nie tylko usprawnia ich transmisję między Uniwersytetem i jego społeczno-gospodarczym otoczeniem, ale także

⁸ Zob. A. Gałęcka-Golec, I. Sztabkowska, *Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku – zielona droga otwartego dostępu*, [w:] *W kierunku gospodarki elektronicznej – wyzwania, narzędzia, dobre praktyki*, t. 2: *Publikacje elektroniczne w nauce i praktyce*, pod red. B. M. Powichrowskiej, Białystok 2014, s. 120-135.

wspiera procesy dydaktyczne. Dowodem na to jest zauważalny duży skok odwiedzin w okresie lockdownu i wprowadzenia zdalnego nauczania w latach 2020-2021⁹. Obecnie, dzięki dotacji Ministerstwa Edukacji i Nauki w ramach programu Społeczna odpowiedzialność nauki, trwa projekt polegający na poszerzeniu zasobów Repozytorium o 1400 publikacji pracowników naukowych Uniwersytetu w Białymstoku. Prace są poddawane retrospektywnej digitalizacji przez Pracownię Zbiorów Specjalnych i Digitalizacji, a następnie zaopatrywane w niezbędne metadane i udostępniane przez redakcję Repozytorium na platformie. Zakończenie projektu jest planowane na marzec 2023 r. Mimo niewątpliwych sukcesów wciąż jednak istnieją kwestie wymagające rozwiązania – jedną z nich są problemy prawnie utrudniające udostępnienie online wydawnictw UwB z okresu, gdy był on Filią Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku (w latach 1968-1997). Planowane jest również przejście na nowszą wersję oprogramowania oraz aktywniejsze włączenie Repozytorium do ewaluacji dorobku naukowego uczelni poprzez integrację ze specjalistycznym oprogramowaniem zewnętrznym, np. CRIS.

Omówione platformy zagospodarowują dwa główne typy dokumentów możliwych do udostępnienia w świecie cyfrowym. Zręb zasobu Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej stanowią obiekty pochodzące z kolekcji Biblioteki Uniwersyteckiej, które przeszły do domeny publicznej lub z różnych powodów wymagają digitalizacji. Z kolei w Repozytorium deponowane są materiały współczesne, afiliowane do Uniwersytetu w Białymstoku i często mające już postać cyfrową. W obu przypadkach pojawiają się jednak różne problemy prawne lub techniczne, które utrudniają rozwijanie procesu udostępniania obiektów. Zamieszczane w nich dokumenty są przygotowywane w uniwersalnym formacie PDF. Jest on jednak najbardziej optymalny w przypadku dokumentów natywnie cyfrowych. Natomiast skany wykonane w ramach digitalizacji retrospektywnej generują trudności wynikające z prób uzyskania odpowiedniej jakości graficznej przy jednoczesnym utrzymaniu niewielkiego rozmiaru pliku. Ma to istotne znaczenie przy stosowaniu systemu dLibra, który nakłada na korzystającego z udostępnionych materiałów użytkownika konieczność pobrania całego dokumentu.

Oprócz opisanych powyżej, Biblioteka Uniwersytecka podejmuje także dodatkowe działania na rzecz transmisji danych cyfrowych w sposób przystępny, nowoczesny oraz przyjazny każdemu użytkownikowi, których realizacja najczęściej możliwa jest dzięki dotacjom Ministerstwa Edukacji i Nauki. Mają one dodatkowy cel, również wskazany w podsumowaniu artykułu B. Fereta i M. Marcinek – a mianowicie zachowanie w oceanie powszechnie dostępnych źródeł indywidualności danej placówki dzięki tworzeniu oraz udostępnianiu zasobów charakterze specjalnym czy regionalnym¹⁰. Pierwszym przykładem tego typu działania był zrealizowany w 2017 r. projekt obejmujący pełną konserwację i digitalizację egzemplarza „Topograficznej karty Królestwa Polskiego” z lat 40. XIX w.¹¹. Ta licząca – w naszym przypadku – 59 arkuszy mapauznawana jest za największe dzieło polskiej kartografii okresu zaborów. Po zakończeniu prac konserwatorskich wszystkie arkusze

⁹ Liczby te wyniosły 4 257 008 użytkowników w 2020 r. i 6 455 380 w 2021 r., co stanowi blisko 40% ogólnej sumy odwiedzin z ośmiu lat działalności RUB-u.

¹⁰ B. Feret, M. Marcinek, *Przyszłość bibliotek i bibliotekarzy akademickich...*

¹¹ Szerzej o realizacji projektu i jego efektach: I. Kotala-Skiba, W. Wróbel, *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego dostępna online*, <http://egzemplarznieobowiazkowy.blogspot.com/2017/12/topograficzna-karta-krolestwa-polskiego.html> (dostęp: 08.08.2022).

poddano digitalizacji w Archiwum Państwowym w Białymstoku, a następnie umieszczono na specjalnie do tego celu przygotowanej stronie internetowej. Została ona dodatkowo zaopatrzona w informacje o projekcie, opracowanie poświęcone dziejom mapy i opis prac konserwatorskich oraz stronę zawierającą wersję cyfrową mapy, po której można poruszać się przy pomocy tzw. karty zbiorczej (klikając na odpowiednie pole mamy możliwość obejrzenia konkretnego arkusza). Problemy techniczne związane z dużym formatem i rozmiarem poszczególnych skanów zostały rozwiązane przy użyciu otwartej przeglądarki OpenSeadragon¹², umożliwiającej łatwe oglądanie oraz natychmiastowe przybliżanie skanów w wysokiej rozdzielczości. Zaimplementowana przeglądarka odpowiada standardom IIIF¹³ i technologiom strumieniowym wykorzystywanym w bibliotekach cyfrowych opartych na systemach innych niż dLibra¹⁴. Użytkownik może pobrać każdy arkusz w formie oryginalnego skanu, a pozostawianie dokumentu w domenie publicznej umożliwia ich wykorzystywanie do celów naukowych czy publikacyjnych.

Kolejne działania zmierzające do wzbogacenia oferty Biblioteki Uniwersyteckiej w zakresie udostępniania wersji cyfrowej dokumentów związane były z budową nowej platformy noszącej nazwę „Podlaskie Czasopisma Regionalne”¹⁵. W tym przypadku za inspirację posłużył projekt „Mazowieckie Czasopisma Regionalne”, za który odpowiada Muzeum Historii Polski. Ideą przewodnią całego przedsięwzięcia, realizowanego w dwóch etapach w latach 2019-2020, było stworzenie jednolitej bazy umożliwiającej użytkownikowi dostęp do pełnych tekstów czasopism naukowych ukazujących się na terenie Podlasia. Platformę tę od Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej odróżnia przede wszystkim rozbieżność elementów składowych każdego wydawnictwa na pojedyncze pliki w formacie pdf, ale także traktowanie podstron czasopism zamieszczonych na platformie jako stron domowych tytułów oraz funkcja przeszukiwania treści.

Pierwszym krokiem w kierunku budowy platformy była digitalizacja „Rocznika Białostockiego”, najstarszego czasopisma naukowego ukazującego się na Podlasiu. Prace były realizowane w 2019 r. we współpracy z wydawcą – Muzeum Podlaskim w Białymstoku, który udzielił licencji niewyłącznej na udostępnienie czasopisma¹⁶. W następnym roku znacznie rozszerzono zakres prac, zawierając umowy licencyjne z kolejnymi wydawcami (m.in. Muzeum Wojska w Białymstoku, Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Łomżyńskim Towarzystwem Naukowym im. Wagów), którzy zdecydowali się na przystąpienie do projektu. Działania w przypadku każdego z udostępnionych tytułów czasopism objęły digitalizację, przygotowanie szczegółowej bibliografii zawartości oraz budowę strony domowej. Dodatkowo została przygotowana strona główna, na której umieszczono wyszukiwarkę umożliwiającą zarówno przeszukiwanie opisów

¹² <https://openseadragon.github.io/>

¹³ <https://iiif.io/>

¹⁴ Z technologii strumieniowych korzystają m.in. Polona Biblioteki Narodowej oraz Crispa Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. W przypadku systemu dLibra pojawiają się wyjątki od standardowych reguł, czego ciekawym przykładem jest Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, w której część zasobu jest wyświetlana przy użyciu zaimplementowanych technologii zgodnych ze standardami IIIF.

¹⁵ Strona domowa projektu: <https://pcr.uwb.edu.pl/>

¹⁶ W. Wróbel, E. Rogucka-Mojcik, *Działalność upowszechniająca naukę w Bibliotece Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia - efekty realizacji zadań w latach 2018-2019*, <http://egzemplarnicobowiazkowy.blogspot.com/2020/01/dzialalnosc-upowszechniajaca-nauke-w.html> (dostęp: 08.08.2022).

bibliograficznych, jak i treści poszczególnych artykułów, co ułatwia korzystanie z zasobów platformy. Projekt traktowany jest jako rozwojowy – wydawcy dotychczas współpracujący przy budowie platformy udostępniają najnowsze numery czasopism, planowane jest także włączenie kolejnych wydawnictw do tego przedsięwzięcia¹⁷.

Najnowszym projektem z zakresu cyfrowego udostępniania zbiorów, w którego współtworzenie aktywnie zaangażowała się Biblioteka Uniwersytecka, jest Biblioteka Zasobów Dostępnych (BZD). Zostanie ona uruchomiona w ramach ogólnouczelnianego projektu „Nowoczesny uniwersytet dostępny dla wszystkich” finansowanego ze środków Unii Europejskiej. Do tej pory w toku realizacji tego przedsięwzięcia zakupiono do Pracowni Zbiorów Specjalnych i Digitalizacji nowy skaner wielkoformatowy, z pomocą którego są digitalizowane książki mające być docelowo udostępnione w BZD (opartej na oprogramowaniu dostarczonym przez American Systems). Biblioteka, poprzez budowę bazy cyfrowych wersji publikacji wykorzystywanych w ramach zajęć realizowanych na Uniwersytecie, odpowiada na aktualne problemy wynikające ze zdalnego nauczania (takie jak zapewnienie możliwie ścisłej kontroli wykorzystania dokumentów udostępnionych w ramach dozwolonego użytku edukacyjnego) oraz wspiera edukację osób z niepełnosprawnościami.

W latach 2022-2023, kontynuując prace nad poszerzaniem zasobów Biblioteki Uniwersyteckiej udostępnianych w trybie online dofinansowywane przez Ministerstwo Edukacji i Nauki, planowane jest rozpoczęcie nowego projektu polegającej na budowie kolekcji cyfrowej zasobów kartograficznych, która wykraczałaby poza ramy techniczne i merytoryczne Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej. W ramach prac zostaną wykonane skany ponad 200 archiwalnych dokumentów kartograficznych oraz przygotowane szczegółowe opisy każdego egzemplarza, obejmujące autorstwo, adres wydawniczy, okoliczności powstania, historię, znaki proveniencyjne itp. Zarówno wersja cyfrowa, jak i towarzyszący jej opis analityczny, zostaną umieszczone na stronie internetowej, która – analogicznie jak w przypadku „Topograficznej Karty Królestwa Polskiego” – będzie opierać się na technologii strumieniowej zgodnej ze standardami IIIF. Biblioteka Uniwersytecka planuje w przyszłości podobnie postąpić z posiadanymi zbiorami graficznymi, przede wszystkim z kolekcją pocztówek i fotografii regionalnej.

Innym przedsięwzięciem godnym wspomnienia jest projekt „Wielka księga adresowa międzywojennego Białegostoku”¹⁸, zrealizowany we współpracy ze Stowarzyszeniem na rzecz bibliotek Białegostoku „Addenda” oraz dzięki dofinansowaniu Urzędu Miejskiego w Białymstoku. Odpowiada on na rosnące zapotrzebowanie społeczeństwa – nie tylko naszych użytkowników – na dostęp do uporządkowanych informacji źródłowych, w tym genealogicznych, pozwalających poznać przeszłość własnej rodziny czy regionu. Na stronie internetowej, posadowionej na serwerze Biblioteki Uniwersyteckiej, udostępniono do przeszukiwania bazę danych zawierającą blisko 20 tys. pozycji dotyczących Białegostoku, a pochodzących z 10 ksiąg adresowych i telefonicznych wydanych w okresie międzywojennym. Dzięki bazie istnieje możliwość wyszukiwania według nazwy/nazwiska,

¹⁷ Biblioteka Uniwersytecka przeniosła regionalne czasopisma do Internetu. Już można do nich zajrzeć, <https://uwb.edu.pl/nawosci/aktualnosci/biblioteka-uniwersytecka-przeniosla-regionalne-czasopisma-do-internetu-juz-mozna-do-nich-zajrzec/03d1cec6> (dostęp: 08.08.2022).

¹⁸ <https://bg.uwb.edu.pl/ksiega-adresowa/glowna2.html#>

branży/zawodu, ulicy lub według wszystkich tych kryteriów jednocześnie, co pozwala na szybkie i wieloaspektowe przeglądanie dużej ilości materiału źródłowego. Do tej pory z bazy skorzystało przynajmniej kilka tysięcy użytkowników. Także ten projekt będzie w przyszłości rozwijany przede wszystkim poprzez wprowadzanie do bazy danych zawartości kolejnych ksiąg adresowych. Projekt ten jest ciekawym przykładem działalności zagospodarowującej obszary dotychczas pozostające poza sferą zainteresowań bibliotek, a ze względu na swój uniwersalny charakter – wart jest kontynuowania i poszerzania również przez inne placówki.

Natomiast próbą wypełnienia roli przewodnika po świecie informacji, stanowiącą istotne wzbogacenie zakresu działań świadczonych przez Bibliotekę w świecie cyfrowym, jest blog popularnonaukowy „Egzemplarz (nie)obowiązkowy”¹⁹, prowadzony od czerwca 2016 r. Choć idea prowadzenia bloga nie jest ani nowa, ani dziś szczególnie modna, jednak jej podtrzymywanie w przypadku bibliotek ma dodatkowy walor w postaci efektu „natychmiastowości” publikowanych treści. Co więcej, w miarę regularna publikacja postów inspirowane zaangażowane osoby do ciągłej pracy naukowo-badawczej czy poznawczej. Na łamach naszego bloga pracownicy Biblioteki Uniwersyteckiej zamieszczają treści o charakterze naukowym i popularnonaukowym będące w głównej mierze rezultatami prac badawczych nad zgromadzonymi zbiorami, ale także sprawozdania z działalności naukowej, relacje z konferencji lub wykładów oraz informacje o bieżących i planowanych projektach. Do tej pory blog, na którym pojawiło się dotychczas 65 postów, odwiedziło blisko 40 tys. czytelników.

Jak wynika z przedstawionych powyżej danych, autorskie projekty cyfrowe realizowane przez Bibliotekę Uniwersytecką im. Jerzego Giedroycia cieszą się sporym zainteresowaniem odbiorców, stanowiąc odpowiedź na ich rozmaite potrzeby informacyjne. Jest to zdecydowanie obszar, który warto rozwijać, dlatego też na najbliższe lata planowane są kolejne tego typu działania. Już niedługo rozpoczną się przygotowania do budowy katalogu proveniencyjnego zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej. Według zamierzeń zostaną w nim odnotowane nie tylko szeroko rozumiane znaki proveniencyjne znajdujące się w poszczególnych dokumentach, ale także zamieszczane ich skany oraz opisy analityczne wykonane przez bibliotekarzy. Ponadto katalog zostanie docelowo udostępniony do edycji również czytelnikom. Przeglądając go lub analizując zawarte w nim obiekty, będą mogli sporządzać własne opisy analityczne lub dodawać komentarze odnoszące się np. do obiektów powiązanych proveniencyjnie, a przechowywanych innych kolekcjach krajowych czy zagranicznych.

Ale samo rozwijanie sposobów udostępniania materiałów bibliotecznych obecnie nie wystarczy. Wśród sprawdzających się przewidywań wymienionych w artykule B. Fereta i M. Marcinek pojawiło się również stwierdzenie, że biblioteki akademickie staną się w większej mierze miejscem nauki czy wspólnego realizowania projektów i spędzania wolnego czasu²⁰. Ich bezpośrednia rola jako miejsca informacji zmaleje, co będzie wynikało właśnie z przeniesienia większości tego typu usług do sfery cyfrowej. Stąd coraz ważniejsze staje się

¹⁹ <http://egzemplarznieobowiazkowy.blogspot.com/>. O blogu pisały także lokalne media: M. Żmijewska, *Czekanie na lampy, Salah i faraon. Historie nie tylko dla bibliofila*, „Gazeta Wyborcza. Białystok” 10.03.2017, <https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/7,35241,21480122,czekanie-na-lampy-salah-i-faraon-historie-nie-tylko-dla-bibliofila.html> (dostęp: 08.08.2022).

²⁰ B. Feret, M. Marcinek, *Przyszłość bibliotek i bibliotekarzy akademickich...*

zaangażowanie bibliotek akademickich w tworzenie społeczności oraz otwieranie się na użytkownika, a także rozszerzanie oferty o usługi nie tylko typowo biblioteczne. Ogromną pomoc świadczy w tym obecność w mediach społecznościowych, jako że ich użytkowanie jest stałą aktywnością najliczniejszej grupy odbiorców oferty bibliotek akademickich, czyli studentów. Mogą być one zatem wykorzystywane nie tylko jako metoda komunikacji, kształtowania wizerunku czy realizacji misji edukacyjnej i kulturalnej, ale przede wszystkim jako sposób budowania społeczności zogniskowanej wokół danej placówki. Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia działa w mediach społecznościowych od 2011 r.²¹. Jako pierwszy został uruchomiony profil na Facebooku²² mający służyć jako narzędzie promocji oraz jako kanał komunikacyjny z użytkownikami. Kilka lat później Biblioteka pojawiła się na Instagramie²³, by za jego pośrednictwem informować użytkowników o zbiorach, przede wszystkim o wpływających nowościach z literatury pięknej czy często pomijanych zbiorach audiowizualnych, oraz propagować czytelnictwo²⁴. W zeszłym roku konto na Twitterze²⁵ założyła redakcja Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, starając się dotrzeć z informacją o zgromadzonym na platformie zasobie do jeszcze szerszego grona odbiorców. Niedawno Biblioteka Uniwersytecka rozpoczęła również działalność na TikToku – obecnie jednym z najpopularniejszych mediów społecznościowych na świecie, szczególnie wśród młodszych pokoleń. Jak udowadnia w swoim artykule Anna Lubińska²⁶, TikTok – używany we właściwy sposób – może stanowić skuteczne narzędzie promocyjne bibliotek, wpływając pozytywnie na rozpoznawalność ich marki, budowanie relacji z użytkownikiem czy wspierając docieranie do nowych grup docelowych. Jego siła i atrakcyjność tkwi przede wszystkim w pobudzaniu kreatywności twórców, różnorodnej oraz aktualnej tematyce, a także w syntetycznym sposobie podawania informacji (zamieszczane na platformie filmiki powinny mieć od kilkunastu do około 60 sekund). Wydaje się, że strategia przyjęta przez Bibliotekę Uniwersytecką jest właściwa, jako że jeden z niedawno opublikowanych filmów zyskał ponad 45 tys. wyświetleń.

Obecność biblioteki w świecie cyfrowym jest niewątpliwie bardzo ważna i w dzisiejszym świecie konieczna. Zmianie uległ również charakter pracy bibliotekarza akademickiego - stał się on bardziej osobą wspierającą proces poszukiwania informacji, często poprzez tworzenie przydatnych narzędzi czy wskazywanie wiarygodnych źródeł. Taki trend, ustawiający współczesnego bibliotekarza akademickiego w roli „bohatera drugiego planu”, przewodnika po świecie informacji również znalazł się wśród zmian prognozowanych w podsumowaniu artykułu B. Fereta i M. Marcinek²⁷. Jest to równocześnie obszar działalności Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia, który zdecydowanie wymaga w przyszłości większej uwagi. Szczególnie należałoby rozwinąć sferę usług w zakresie

²¹ Zob. K. Puksza, E. Witkowska, *Facebook, Instagram, blog... i co dalej? – Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku w mediach społecznościowych*, EBIB 2018, nr 1(178), <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/614> (dostęp: 08.08.2022).

²² <https://www.facebook.com/Biblioteka.Glowna.UwB>

²³ https://www.instagram.com/bu_uwb/

²⁴ W ostatnim czasie Instagram BU został zawieszony ze względu na inne obowiązki służbowe opiekujących się nim bibliotekarzy.

²⁵ https://twitter.com/rub_uwb

²⁶ A. Lubińska, *TikTok jako instrument komunikacji marketingowej bibliotek*, „Przegląd Biblioteczny” 2021, z. 4, s. 521-544, <http://ojs.sbp.pl/index.php/pb/article/view/877/788> (dostęp: 07.09.2022).

²⁷ B. Feret, M. Marcinek, *Przyszłość bibliotek i bibliotekarzy akademickich...*

szkoleń (stacjonarnych i online) dotyczących nie tylko korzystania z dostępnych w Internecie źródeł, prawa autorskiego czy wolnych licencji, ale także ogólnego kształcenia najróżniejszych umiejętności cyfrowych.

Wśród wielu przydatnych i inspirujących możliwości, jakie daje bibliotekom obecność w świecie cyfrowym, warto jednak nie zapominać również o świecie realnym. Magdalena Wójcik w swoim artykule zauważa, że chociaż w dobie wszechogarniającej cyfryzacji życia następuje dynamiczna degradacja wszystkiego, co w zakresie działalności bibliotek uznawane jest za tradycyjną działalność usługową, istnieje wiele możliwości rozwoju jakości usług stacjonarnych według koncepcji *Library User Experience* (LUX). Koncepcja ta zakłada „dążenie do tworzenia całościowego, pozytywnego doświadczenia użytkownika w bibliotece”. Autorka zaznacza, że na LUX składają się wyjątkowe doświadczenia użytkownika wynikające z „celowo zaprojektowanych, komplementarnych elementów, takich jak: wygląd biblioteki, wystrój i wyposażenie, profil gromadzonych zbiorów i sposób ich prezentacji, zachowanie bibliotekarzy i sposób komunikacji z użytkownikiem”²⁸. Warto zauważyć więc, że Biblioteka Uniwersytecka ma doskonałe możliwości do kreowania lepszego odbioru swoich usług tradycyjnych przez użytkowników przede wszystkim dzięki oddanemu do użytku w 2021 r. nowoczesnemu budynkowi na terenie uniwersyteckiego kampusu.

Bibliografia:

- Babik W., *Biblioteka akademicka na rozdrożu: o współczesnych przemianach w środowisku informacyjnym bibliotek*, [w:] *Biblioteka akademicka. Infrastruktura - uczelnia – otoczenie. Gliwice, 24-25 października 2013 r.*, pod red. M. Odlanickiej-Poczobutt i K. Ziolo, Gliwice 2014, http://delibra.bg.polsl.pl/Content/23338/BCPS_25014_-_Biblioteka-akademick_0000.pdf (dostęp: 08.08.2022)
- Buzdygan D., Pietrukowicz M., *E-usługi w Bibliotece Politechniki Krakowskiej – realizacja zaplanowanej strategii czy odpowiedź na aktualne zapotrzebowanie?*, „Biblioteka i Edukacja” 2022, nr 21, <https://bg.up.krakow.pl/bie/index.php/bie/article/view/328> (dostęp: 08.08.2022).
- Gałęcka-Golec A., Sztabkowska I., *Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku – zielona droga otwartego dostępu*, [w:] *W kierunku gospodarki elektronicznej – wyzwania, narzędzia, dobre praktyki*, t. 2: *Publikacje elektroniczne w nauce i praktyce*, pod red. B. M. Powichrowskiej, Białystok 2014.
- Lubińska A., *TikTok jako instrument komunikacji marketingowej bibliotek*, „Przegląd Biblioteczny” 2021, z. 4, <http://ojs.sbp.pl/index.php/pb/article/view/877/788> (dostęp: 07.09.2022).

²⁸ M. Wójcik, *Tradycyjny nie znaczy archaiczny – metody nowoczesnego świadczenia i promocji usług bibliotecznych bez użycia nowych technologii*, „Przegląd Biblioteczny” 2022, t. 90, z. 1, s. 27-40, zwłaszcza s. 33.

- Rożniakowska M., Margas M., Kitlińska I., Bógdoł P., *Biblioteki dawniej i dziś. Hybrydowe, cyfrowe...? Jakiej będą i co może wpłynąć na ich kształt w przyszłości*, [w:] *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy?* Łódź, 19-21 czerwca 2006 r. Materiały Konferencyjne, Łódź 2006.
- Stachura L., *Wirtualne wymiary bibliotekarskiej przestrzeni na przykładzie Biblioteki Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego*, „Biblioteka i Edukacja” 2022, nr 21, <https://bg.up.krakow.pl/bie/index.php/bie/article/view/326> (dostęp: 08.08.2022).
- Wałek A., *Przyszłość bibliotek i biblioteki przyszłości, czyli trendy kształtujące innowacyjne usługi biblioteczno-informacyjne w bibliotekach akademickich*, „Studia o Książce i Informacji” 2017, t. 36.
- Wójcik M., *Tradycyjny nie znaczy archaiczny – metody nowoczesnego świadczenia i promocji usług bibliotecznych bez użycia nowych technologii*, „Przegląd Biblioteczny” 2022, t. 90, z. 1.

Netografia:

- Bezzubik E., *Rusza Podlaska Biblioteka Cyfrowa*, EBIB 2006, nr 4(74), <http://www.ebib.pl/2006/74/bezzubik.php> (dostęp: 05.09.2022).
- *Biblioteka Uniwersytecka przeniosła regionalne czasopisma do Internetu. Już można do nich zajrzeć*, <https://uwb.edu.pl/nawosci/aktualnosci/biblioteka-uniwersytecka-przeniosla-regionalne-czasopisma-do-internetu-juz-mozna-do-nich-zajrzec/03d1cec6> (dostęp: 08.08.2022).
- Feret B., Marcinek M., *Przyszłość bibliotek i bibliotekarzy akademickich. Studium wykorzystujące metodę delficką – kontynuacja*, EBIB 2005, nr 7(68), http://www.ebib.pl/2005/68/feret_marcinek.php (dostęp: 16.08.2022).
- <http://egzemplarznieobowiazkowy.blogspot.com/>.
- <https://bg.uwb.edu.pl/ksiega-adresowa/glowna2.html#>
- <https://iiif.io/>
- <https://openseadragon.github.io/>
- <https://pcr.uwb.edu.pl/>
- https://twitter.com/rub_uwb
- <https://www.facebook.com/Biblioteka.Glowna.UwB>
- https://www.instagram.com/bu_uwb/
- Kotala-Skiba I., Wróbel W., *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego dostępna online*, <http://egzemplarznieobowiazkowy.blogspot.com/2017/12/topograficzna-karta-krolestwa-polskiego.html> (dostęp: 08.08.2022).
- Puksza K., Witkowska E., *Facebook, Instagram, blog... i co dalej? – Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku w mediach społecznościowych*, EBIB 2018, nr 1(178), <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/614> (dostęp: 08.08.2022).
- Wróbel W., Rogucka-Mojsik E., *Działalność upowszechniająca naukę w Bibliotece Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia - efekty realizacji zadań w latach 2018-2019*,

<http://egzemplarznieobowiazkowy.blogspot.com/2020/01/dziaalnosc-upowszechniajaca-nauke-w.html> (dostęp: 08.08.2022).

- Żmijewska M., *Czekanie na lampy, Salah i faraon. Historie nie tylko dla bibliofila*, „Gazeta Wyborcza. Białystok” 10.03.2017, <https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/7,35241,21480122,czekanie-na-lampy-salah-i-faraon-historie-nie-tylko-dla-bibliofila.html> (dostęp: 08.08.2022).